

2017
Güz

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ

VII. HAFTA:

(III) Türkçenin Tarihî Dönemleri: (...)

4. Yeni Türkçe

4.1. Osmanlı Türkçesi

4.2. Çağdaş Türkiye Türkçesi

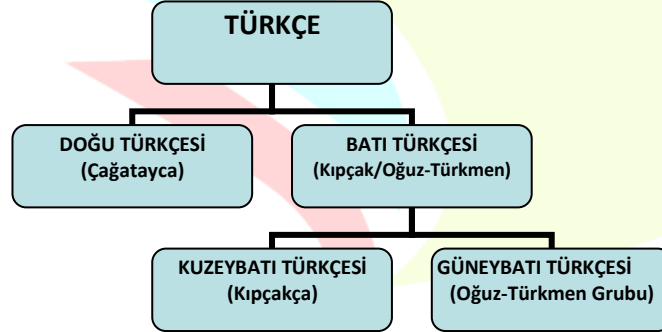


TÜRKÇENİN TARİHİ DÖNEMLERİ

4. YENİ TÜRKÇE

XIII. yüzyılda, özellikle Moğol istilasının sebep olduğu göçler sebebiyle, Türk dili, biri Harezmi bölgesinde, diğeri de Anadolu'da olmak üzere ilk defa olarak aynı anda iki yazı diline ayrılmıştır. Bunlardan Harezmi Türkçesi, göçler sebebiyle Kıpçak ve Oğuz lehçelerinin özelliklerinden etkilense de esasen Hakaniye Türkçesinin halefi olarak Orta Asya'daki bütün Türklerin ortak yazı dili olma niteliğini muhafaza etmiştir. XI. yüzyıldan itibaren Azerbaycan ve Anadolu'ya gelmeye başlayan, XIII. yüzyılda ise bu bölgeleri tamamen Türkleştiren Oğuzların konuştukları lehçe daha önce bir yazı dili olarak kullanılmamıştır. XI. yüzyıldan itibaren Türklerin Orta Asya'da geliştirdikleri ortak yazı dilinden uzak kalan Oğuzlar, bu yeni coğrafyada, yeni bir yazı dili yaratmak zorunda kalmışlardır.

Yeni Türkçe döneminde Türk dilinde **Doğu Türkçesi** ve **Batı Türkçesi** temelinde meydana gelen dallanmayı şöyle göstermek mümkündür:



Klâsik dönem sonrası (XVII-XX yy) Çağatay Türkçesi de dil özellikleri olarak Yeni Türkçedir.

4.1. Osmanlı Türkçesi (16-20. yy):

Eski Anadolu Türkçesinin devamı olan Osmanlı Türkçesi, Osmanlı devleti sınırları içerisinde yani Anadolu, Rumeli, Kırım, Irak, Suriye, Arabistan, Kuzey Afrika'da XVI.

yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar kullanılan bir yazı dilidir. Kendi içerisinde ikiye ayrılarak incelenir: **1. Klasik Osmanlıca** (16-19. yy) / **2. Yeni Osmanlıca** (19-20. yy)

Osmanlı Türkçesi XVI. yüzyılda artık kuruluş dönemini kapatarak sanat bakımından en yüksek noktasına ulaşmış olduğu hâlde, yavaş yavaş dilin iç ve dış yapısı bakımından büyük değişiklikler geçirerek ağır, ağdalı bir biçime girmiştir. Daha önceki yüzyılların eserlerinde yer alan Türkçe kelimeler kaba ve ahenksiz bulunarak terk edilmiş, yerlerine aruz vezninin kalıplarına uygunluğu da hesaba katılarak bunların Arapça ve Farsçaları getirilmiştir. Arapça ve Farsçanın bu yoğun etkisi yalnız söz varlığında kalmamış; bu kelimelerle birlikte dile adım adım gramer kuralları ve ekleri de yerleşmiştir. Yabancı kelime ve kurallarla kurulmuş çeşitli isim ve sıfat tamlamaları ile bunların zincirleme şekilleri dilde son sınırına ulaşmıştır. Ayrıca, ifade ve üslup bakımından, eski şair ve ediplerin sade, külfetsiz üsluplarına karşı, sık sık edebî sanatlara başvurulmuştur. Yazıyı süsleme ve sanat gösterme tutkusunun doğurduğu çeşitli kelime oyunları yüzünden, yazı dili işlenip güzelleştirilmiş olmasına rağmen, anlamı şekle kurban eden bir ağırlığa ve suniliğe büründürülmüştür. Ancak bu yabancı unsurlar, dilin bütününde, her yazarda ve her eserde aynı ölçüde değildir. Nitekim Osmanlı Türkçesi XVI-XIX. yüzyıllar arasında böyle bir şekillenmeden geçerek yol alırken, konuşma dili yine Eski Anadolu Türkçesinin normal tarihî seyrini izlemiştir. Halkın zevkine hitap eden edebî, tarihî ve dinî eserler sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Tekke edebiyatı da sade Türkçeyi benimsemiştir. Böylece, dilimizin bu devresinde divan edebiyatı ürünleri ile halk ve tekke edebiyatı ürünleri arasında dil bakımından büyük ayrılıklar doğmuştur. Fakat Osmanlı Türkçesinde sadeliği bozan öğeler; *kitap, kalem, kâtip, akıl, şart, hayat, merdiven* gibi halkın diline girmiş yabancı asıllı sözler değil, halkın diline girmemiş bulunan Arapça, Farsça sözler ile bu dillerin ekleri ve gramer kurallarıdır. Bütünü ile başlangıçta daha sade olan Osmanlı Türkçesi, özellikle XVII ve XVIII. yüzyıllarda daha ağırlaşmış ve XIX. yüzyılın ortalarına doğru Tanzimat hareketi ile birlikte tekrar sadeleşmeye başlamıştır.

Tanzimat devrinin (1839-1896) önemle üzerinde durduğu konulardan biri de Osmanlı yazı dilinin sadeleştirilmesidir. Tanzimat hareketi, bir yönü ile bir halka iniş hareketi olduğu için edebiyatta halkın anlayabileceği dil üzerinde durulması doğal idi. Batıya yönelmiş olan imparatorlukta, düşünce hayatının ilerlemesi ve millî eğitimin yayılması, ancak anlamı söyleyişe kurban etmeyen sade bir dil kullanılması ile gerçekleşebilecekti. Ahmed Mithad Efendi başta olmak üzere, Şinasi, Muallim Naci, Ahmed Cevdet Paşa gibi şahsiyetler sade üsluplu yazıları ile bu düşüncenin uygulanmasında öncülük etmişlerdir. Ancak Namık Kemal,

Ziya Paşa ve Abdülhak Hamid gibi edebî şahsiyetlerin temsil ettiği ve ‘müzeyyen üslup’ diye adlandırılan süslü, ağır bir dilden kurtulmak yine de mümkün olamamıştır.

Dildeki bu ağırlaşma ve sadeleşmeye binaen Osmanlı Türkçesi iki devrede incelenir:

1. Klasik Osmanlıca: XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar süren bu devrede iki ayrı edebiyat meydana getirilmiştir. Bunlarda biri divan edebiyatı da denilen klasik edebiyat, diğeri ise halk edebiyatıdır. Klasik edebiyatın belli başlı şahsiyetleri olarak nazımda Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ Efendi, Nef’î, Nâbi, Nedim, Şeyh Gâlib; nesirde Seydi Ali Reis, Evliya Çelebi, Kâtib Çelebi, Naîmâ, İbrahim Peçevî (...) sayılabilir. Halk edebiyatının belli başlı şahsiyetleri de şunlardır: Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Dadaloğlu, Köroğlu...

2. Yeni Osmanlıca: 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Türk toplumu Batıya açılmış ve bunun sonucunda gazete başta olmak üzere, makale, fıkra, deneme, hikâye, roman ve tiyatro gibi yeni edebî türler Osmanlı Türkçesinin yazı dilini değiştirmiştir. Bu devrenin belli başlı şahsiyetleri şunlardır: Şinasî, Nâmık Kemal, Ziya Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret, Halid Ziya, Cenab Şahabeddin, Ahmet Haşim...

| Süslü Osmanlı nesrine/nazmına dair örnek: | |
|---|---|
| “Hamd-i nâ-ma’dûd ve senâ-yı nâ-mahdûd ol hazrete sezâ-vârdur ki, her zerre-i mevcûd ve her dâhil-i dâyire-i vücûd ol hazretün vücûb-ı vücûdına delil-i kâtî’dur, ve minnet-i bî-kıyâs u şükr ü sipâs şol cenâba nisârdur ki, terkib-i mümkinât ve nizâm-ı mevcûdât ol cenâbun vahdâniyyet-i zâtına bürhân-ı sâtî’dur...” (Sinan Paşa, <i>Tazarrunâme</i> ¹) | |
| İzhâr edip nasr-ı celil olsun fütûhâtın bedid Bahtın kavî ömrün mezid Gâlib kulun seyr et o dem (Şeyh Galib, <i>Kaside</i>) | Allah’ın yardımıyla fetihlerin uçsuz bucaksız, bahtın açık, ömrün uzun olsun, o vakit Galip’i seyre! |
| Sade/Orta Osmanlı nesrine/nazmına örnekler: | |
| Biz müttekâ-yi zer-keş-i câha dayanmazuz Hakkun kemâl-i lütfunadır istinâdimuz (Bâkî, <i>Gazel</i>) | Mevki ve makamın altın işlemeli değneğine dayanmayız. Bizim dayanağımız, Allah’ın sonsuz lütfudur. |
| Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı Ecel Celâlîleri aldı Mustafa Hânı (Yahya Bey, <i>Şehzade Mustafa Mersiyesi</i>) | Yetişin, yetişin! Bu dünyanın bir yanı yıkıldı, ecel celâlîleri Mustafa Han’ı aldı! |
| Kalbinde her dakika şu ulvî tahassürün Minkar-ı âteşini duy, dâimâ düşün: Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım? Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?.. Yükselmek âsumâne ve gülmek, ne tatlı şey!.. (Tevfik Fikret, <i>Promete</i>) | Kalbinde her dakika şu yüce özleyişin Ateşten gagasını duy ve daima düşün; Onlar niçin göklerde, niçin ben çukurdayım? Gülsün neden dünya bana, ben yalnız ağlayım? Yükselmek hep göklere ve gülmek ne tatlı şey!.. |

¹*Tazarrunâme*: Osmanlı âlimi, mutasavvıf ve devlet adamı, Türk nesir üslûbunun kurucusu olan Sinan Paşa’nın (ö. 891/1486) Türk secili nesir üslûbunda ve tasavvufî münâcât türünde çığır açan eseri. *Tazarru’nâme* (yalvarışlar, yakarışlar), klasik edebiyatta süslü nesir çığırını açan ilk eser olup “Sinan Paşa üslûbu” diye bilinen üslûbu da beraberinde getirmiştir. Bütünüyle mensur bir münâcât sayılabilecek olan eserde paşa dünyadan âhirete kadar süren uzun yolculukta önce Hak’tan lutuf, sonra peygamberlerden, Hz. Muhammed’in âl ve ashabından, dört imandan ve tarikat ehlinde mânevî yardım dilemekte, öldükten sonra kitabını okuyacaklardan rahmet ve Fâtiha istemektedir. Bkz.: KOÇ, A.: “Sinan Paşa”, *TDVİA*: 37. C., 229-231. s.

4.2. Çağdaş Türkiye Türkçesi (Bugünkü Türkiye Türkçesi):

II. Meşrutiyet (1908) ile Cumhuriyet (1923) arasındaki devre, Türkiye'deki çeşitli fikir akımları içinde milliyetçiliğin dilde ve edebiyatta ağır bastığı bir dönemdir. Gerçi bu kısa dönemde, daha önceki dil ve edebiyat hareketlerinin bir devamı olarak birbirinden farklı görüş ve uygulamaların yine yer aldığı görülmektedir. Ancak, bu döneme asıl damgasını vuran hareket **Milli Edebiyat** akımına bağlı **Türkçecilik** hareketidir. Bu dönemde, dil konusu tarihî ve sosyal ihtiyaçlara uygun sistemli, bilimsel temelde bir dava hâlinde ele alınıp yürütülmesindeki başarıyı **Yeni Lisan** hareketine borçludur. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Âkil Koyuncu gibi yazarların öncülüğünde 1911 yılında Selanik'te çıkmaya başlayan Genç Kalemler dergisi, ilk defa **Milli Edebiyat** terimini ortaya atarak böyle bir edebiyat yaratma görevini üstlenmiştir. Bunlar millî bir edebiyat ancak millî bir dille yaratılabilir görüşünden hareket ederek **Yeni Lisan** davasını ortaya atmışlardır.

! Günümüz Türkiye Türkçesi, niteliği bakımından Osmanlı yazı dilini konuşma diline yaklaştırma, daha doğrusu konuşma dilinden yeni bir yazı dili yaratma ana ilkesini benimsemiş ve başarıya ulaşmış olan **Yeni Lisan** hareketinin ürünüdür.

Yazı dilinin o zamana kadar bütünüyle Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti altında yapma bir dil olduğu görüşünde olan **Milli Edebiyat** temsilcileri, Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti mensuplarının dillerini yabancılıklarından dolayı şiddetle eleştirerek, sosyal yönü ile halka inişi ve medenî kalkınmayı da sağlayacak olan **Yeni Lisan** hareketinin gerçekleşmesini şu esaslara bağlamışlardır:

1. Dilimizdeki Arapça ve Farsçaya ait gramer kurallarının kullanılmaması ve bu kurallarla yapılan tamlamaların kaldırılması.
2. Dilimize girmiş Arapça, Farsça kelimelerle kurulacak yeni isim ve sıfat tamlamalarında Türkçenin kurallarının işletilmesi.
3. Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçede söylendikleri gibi yazılmaları. Bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılması gerekmediğinden, bilim terimi olarak Arapça kelimelerin kullanılmasına devam edilmesi.
4. Öteki Türk lehçelerinden kelime alınmaması.
5. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki açıklığın kapatılması; İstanbul konuşmasına dayalı canlı bir yazı dilinin oluşturulması.
6. Bu yollardan yürünerek, dil ve edebiyatın Doğu ve Batı taklitçiliğinden kurtarılıp yaratıcı bir dil ve edebiyata dönüştürülmesi.

Yeni Lisan hareketi, yazı dilini, Osmanlı Türkçesinin bütün kurallarından temizleyip İstanbul Türkçesine dayanan millî bir yazı dili yaratma hedefine yöneldiğinden, kısa zamanda benimsenip yaygınlaşmış, bugünün yazı dilini oluşturan temel gelişmeler gerçekleştirilebilmiştir. Millî edebiyat akımının gerekli kıldığı bu millî dil hareketi, 1917 yılında kurulan *Şairler Derneği* ile daha da tutarlı bir yola girmiştir. *Hecenin Beş Şairi* olarak adlandırılan *Halit Fahri Ozansoy, Enis Behiç Koryürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç* ve *Faruk Nafiz Çamlıbel* şiirlerinde Türkçenin en güzel örneklerini vermiştir. Bu şairler şiirlerini, Türkçeye Türk gramerini hâkim kılan ve heceye değer veren bir görüşle yazmışlardır.

Cumhuriyet ilan edildiği zaman, konuşma dili ile yazı dili arasındaki açıklığı kapatmak üzere Tanzimat'tan beri yapılan çalışmalar artık büyük çapta amacına erişmiş bulunuyordu. Bu dönem, yazı dilinin taşıdığı ana nitelik bakımından 1911'den 1931'e kadar uzanır. Nazım ve nesir dilinin yukarıda sayılanlar dışında kalan başlıca temsilcileri arasında *Yahya Kemal Beyatlı, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Şükûfe Nihal, Halide Nusret Zorlutuna, Kemaleddin Kamu, Necmeddin Halil Onan, Necip Fazıl Kısakürek, Refik Halit Karay, Halide Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Ahmet Hamdi Tanpınar* gibi edebî şahsiyetleri de katmak gerekir.

Dilimizin Türkçeleşme yolundaki tarihî gelişmesinin *Yeni Lisandan* sonraki aşaması ***Dil Devrimidir***. Dil devrimi, *Yeni Lisan* hareketi ile ulaşılan safhayı daha da olgunlaştırma, dil konusunu, gelişme şartları bakımından çok yönlü ve sağlam bir fikir temeline yerleştirme amacına dayanan bir dil hareketidir. Bu bakımdan 1928 yılında Latin alfabesinin kabulü ve 1932 yılında Atatürk'ün dil devrimini başlatmasıyla, Türkiye Türkçesi, dilin kişiliğini ve tarihî zenginliğini ortaya koyacak yeni bir araştırma ve geliştirme programına bağlanmıştır. Bu program gereği, Türkçede eğreti kalmış, dilin yapı ve işleyişine ters düşen pek çok yabancı kelime, tamlama ve kural dilden atılarak, yerlerine Türkçe şekil ve karşılıklar getirme yolu tutulmuştur. Terimleri Türkçeleştirme ve Türkçe eklerle terim yapma işi de ilk defa bu dönemde ele alınmıştır. Bu bakımdan 1932'den sonraki dönem, Türk diline devlet elinin uzandığı ve Türkçeleştirme hareketinin daha da hızlandığı bir dönemdir. Dayandığı fikir temeli bakımından, tarihî ve sosyal ihtiyaçların gerekli kıldığı sağlam bir yönlendirme hareketidir. Dilimizi hedeflere ulaştırma amacına yönelmiş bilinçli bir devlet icraatıdır.²

² Gerçi dil devriminin uygulamasındaki bazı yönlendirme yanlışları ve aşırı özleştirmecilik yolundaki zorlamalar dolayısıyla, dilimiz, 1940'lı yıllardan sonraki akışında bazı dalgalanmalara ve tıkanmalara uğramıştır. Bu yüzden de Türkçenin yapı ve

Türkiye Türkçesi genel akışı bakımından kendi düşünce mantığına uygun açık bir anlatım düzenine kavuşmuştur. Türetme, eski kaynaklardan ve halk dilinden kelime aktarma ve Türkçeleştirme yolları ile yüzlerce sağlıklı yeni kelime kazanmış ve normal bir gelişme temposuna girmiş bulunmaktadır.



işleyişine aykırı bazı kelime ve şekiller ortaya çıkmıştır. İfadede anlamı şekle kurban eden kısırlaşmalar görülmüştür. Dil Devrimi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: 8. Hafta Türk Dili Ders Notları: “Türk Dilinde Sadeleşme”.

KAYNAKLAR

KOÇ, Aylin: “Sinan Paşa”, *TDVİA*: Ankara 2009, 37. C., 229-231. s., Türkiye Diyanet Vakfı.

KORKMAZ, Zeynep vd.: *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*: Ankara 2003, Yargı Yayınevi.

SAĞOL, Gülden [ed.] vd.: *Türk Dili Kitabı*: İstanbul 2006, Duyap yayınları.

YÜCE, Nuri: “Mukaddimetü’l-Edeb”, *TDVİA*: Ankara 2006, 31. C., 120-121. s., Türkiye Diyanet Vakfı.

